

صلى الله عليه وسلم

دانشگاه اصفهان
دانشکده ادبیات و علوم انسانی
گروه علوم اجتماعی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته‌ی جامعه‌شناسی

**بررسی سرمایه اجتماعی مهاجرین افغانستانی:
مطالعه موردی مهاجرین افغانستانی ساکن شهر اصفهان**

استاد راهنما:

دکتر مهدی ادیبی سده

استاد مشاور:

دکتر نوذر شفیعی

پژوهشگر:

اسحاق علی اکبری

بهمن ماه 1390

کلیه حقوق مادی مترتب بر نتایج مطالعات، ابتکارات و
نوآوری های ناشی از تحقیق موضوع این پایان نامه
متعلق به دانشگاه اصفهان است.

چکیده

سرمایه‌ی اجتماعی عبارت است از هنجارها، ارزشها و شبکه‌های روابط متقابل اجتماعی که همکاری و دستیابی به هدف مشترک را برای افراد جامعه تسهیل می‌کند. نقش سرمایه اجتماعی و شبکه‌های اجتماعی در فهم فرایند انطباق و سازگاری مهاجرین در جوامع جدید و افزایش آگاهی نسبت به نقش ارزنده‌ای که سرمایه اجتماعی در زندگی مهاجران بازی می‌کند، مورد علاقه و توجه بسیاری از محققان در سالهای اخیر بوده است. آنها از سرمایه اجتماعی غالباً برای توضیح موفقیت‌ها یا رفاه مهاجران در جامعه میزبان استفاده نموده‌اند. هنگامی که مهاجران در کشور میزبان از سرمایه‌های اجتماعی کافی برخوردار باشند نه تنها بازگشت آنها به کشور مبدا تسهیل شده، بلکه باعث ایجاد امنیت اقتصادی و سیاسی در جامعه میزبان می‌شوند. شهر اصفهان جایگاه پذیرش تعداد زیادی از مهاجران افغانستانی می‌باشد. لذا آشنایی و شناخت هر چه بیشتر شبکه‌ها و پیوندهای اجتماعی مهاجران افغان و در نظر گرفتن آن در برنامه‌ریزی‌های مربوط به توسعه اقتصادی و شهری اصفهان و حتی ایران ضروری می‌نماید.

این پژوهش در پی بررسی میزان سرمایه اجتماعی این مهاجران می‌باشد. روش تحقیق پیمایش بوده و از طریق ابزار پرسشنامه انجام شده است. جامعه آماری مورد مطالعه کلیه مهاجران افغان بالای 18 سال ساکن شهر اصفهان بوده است. تعداد 386 نفر از جامعه آماری به شیوه تصادفی برای مطالعه انتخاب شدند. که داده‌های حاصل با استفاده از آمار توصیفی و آمار استنباطی مورد بررسی قرار گرفت. سرمایه اجتماعی این مهاجران بر پایه شاخص‌های مشارکت اجتماعی، اعتماد اجتماعی و معاملات شبکه مورد بررسی و سنجش واقع شده است.

نتایج بدست آمده از تجزیه و تحلیل‌ها نشان می‌دهند که ابعادی از سرمایه اجتماعی که وضعیت مناسبتری دارند، شاخص‌هایی هستند که بیشتر با جامعه سنتی مهاجران در ارتباطند. و شاخص‌هایی که با زندگی مدرن رابطه‌ی بیشتری دارند در وضعیت نامطلوبتری قرار دارند. میزان اعتماد درون گروهی این مهاجران بالا و بر عکس اعتماد برون گروهی آنها پایین است. علاوه بر آن مشارکت مهاجران افغان در شبکه‌ها و روابط درون گروهی بالا و مشارکت اجتماعی آنها در جامعه گسترده‌تر بسیار محدود و در سطح پائینی بوده که نشان از عدم پیوستگی این مهاجران با جامعه مقصد دارد.

واژگان کلیدی: سرمایه اجتماعی، مهاجرین افغانستانی، شبکه‌های اجتماعی، مهاجرت، مشارکت اجتماعی، اعتماد اجتماعی.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
فصل اول: کلیات تحقیق	
1-1-1-1	بیان مساله
2-1-1-1	اهمیت موضوع
3-1-1-1	اهداف تحقیق
4-1-1-1	فرضیه های تحقیق
5-1-1-1	کلیاتی درباره مهاجران افغان
5-1-1-1	تاریخچه مهاجرت افغانها به ایران
5-1-2-1	ویژگیهای مهاجران افغان
5-1-3-1	ساختار سنی و جنسی مهاجران افغان
5-1-4-1	ویژگیهای اقتصادی و اجتماعی مهاجران افغان
6-1-1-1	روند مهاجرت در استان اصفهان
7-1-1-1	پراکندگی مهاجران افغان در شهر اصفهان
فصل دوم: مرور ادبیات تحقیق	
1-2-1-1	پیشینه تحقیق:
2-2-1-1	مهاجرت (تعاریف و نظریات)
2-2-1-1	دیدگاه اقتصادی
2-2-2-1	دیدگاه اجتماعی
2-2-3-1	دیدگاه سیستمی
2-2-4-1	دیدگاه سیاسی
2-2-5-1	وجه تمایز و اشتراک بین مهاجرت و پناهندگی
2-2-6-1	تعریف آواره و وجه تمایز و اشتراک آن با پناهنده
2-2-3-1	نظریه های مهاجرت
2-2-3-1	نظریات کارکردگرایان
2-2-3-2	دیدگاه تضادی

32-3-3-2- نظریه سیستمی	32
4-2- نظریه پردازان مهاجرت	32
1-4-2- نظریه راونشتاین:	32
2-4-2- نظریه لاری ساستاد (نظریه هزینه- فایده):	33
3-4-2- نظریه جاذبه و دافعه اورت. س. لی	33
4-4-2- نظریه زیپف یا جاذبه مهاجرتی	34
5-4-2- نظریه لوئیس	35
6-4-2- نظریه تودارو	35
5-2- سرمایه اجتماعی	36
1-5-2- سرمایه	37
2-5-2- اشکال سرمایه	38
1-2-5-2- سرمایه اقتصادی	38
2-2-5-2- سرمایه فرهنگی	39
3-2-5-2- سرمایه اجتماعی	40
4-2-5-2- سرمایه نمادین	41
3-5-2- تفاوت انواع سرمایه	42
4-5-2- تاریخچه سرمایه اجتماعی	44
5-5-2- نظریه های جامعه شناسان و اندیشمندان اجتماعی	47
1-5-5-2- پیر بوردیو	47
2-5-5-2- نان لین	51
3-5-5-2- جیمز کلمن	54
4-5-5-2- رابرت پاتنام	61
5-5-5-2- فوکویاما	73
6-5-5-2- یو آن چو	77
6-2- نظریه شبکه های اجتماعی	81
1-6-2- اصول اساسی نظریه شبکه	86
2-6-2- انواع شبکه	87

87	7-2- نظریه حمایت اجتماعی
91	7-2-1- انواع حمایت های اجتماعی
92	7-2-2- شبکه های فردی و حمایت اجتماعی
93	7-2-3- اندازهی شبکه و حمایت اجتماعی
93	7-2-4- تراکم شبکه و حمایت اجتماعی
94	7-2-5- استحکام پیوند و حمایت اجتماعی
95	7-2-6- مجاورت، تماس و حمایت اجتماعی
96	7-2-7- ترکیب شبکه های فردی
101	2-8- نظریه پیوندهای ضعیف گرانووتر
105	2-9- شاخص سازی سرمایه اجتماعی برای سنجش آن
114	2-10- شاخص های نهایی برای سنجش سرمایه اجتماعی
117	2-10-1- ویژگیهای شبکه
119	2-10-2- اهداف و مقاصد مشترک
123	2-10-3- معاملات شبکه
125	2-10-4- انواع شبکه
125	2-10-5- انزوای اجتماعی
127	2-11- خلاصه فصل
	فصل سوم: معرفی روش تحقیق
128	3-1- روش تحقیق
130	3-2- معرفی تکنیک گردآوری دادهها
130	3-3- شیوه جمع آوری دادهها
131	3-4- واحد تحلیل
131	3-5- جمعیت آماری
131	3-6- نمونه آماری
132	3-7- تعیین حجم نمونه
133	3-8- تعیین روایی و پایایی ابزار اندازه گیری
133	3-8-1- روایی (اعتبار)

134	3-8-2- پایایی
134	3-9- نحوه تجزیه و تحلیل اطلاعات
135	3-10- تعاریف مفهومی و عملیاتی متغیرهای تحقیق
143	3-11- متغیرهای جمعیت شناختی
143	3-12- خلاصه فصل

فصل چهارم: نتایج و یافته های تحقیق

144	4-1- مقدمه
144	4-2- توصیف نمونه و پردازش اطلاعات به دست آمده
145	4-3- مشخصات عمومی پاسخگویان
145	4-3-1- جنس
145	4-3-2- سن
146	4-3-3- قومیت
147	4-3-4- وضعیت تاهل
147	4-3-5- محل تولد
148	4-3-6- تحصیلات
148	4-3-7- شغل
149	4-3-8- مدت اقامت در شهر اصفهان
149	4-3-9- وضعیت مهاجرت
150	4-4- بررسی ابعاد سرمایه اجتماعی مهاجرین
150	4-4-1- یافته های مربوط به ویژگیهای شبکه سرمایه اجتماعی
160	4-4-2- یافته های مربوط به ساختار شبکه سرمایه اجتماعی
163	4-4-3- یافته های مربوط به معاملات شبکه (هنجارهای متقابل)
168	4-4-4- یافته های مربوط به انواع شبکه
170	4-4-5- تجزیه و تحلیل داده ها
170	4-4-6- نتایج مربوط به آزمون فرضیه های تحقیق
177	4-5- خلاصه فصل

صفحه

عنوان

فصل پنجم: نتیجه گیری

186 منابع و مأخذ

فهرست جدول ها

صفحه	عنوان
12.....	جدول (1-1) توزیع سنی جمعیت ایران سال (1385) و جمعیت مهاجران افغان در ایران سال (1384).....
13.....	جدول (2-1) نسبت جنسی نسل دوم مهاجران افغان بر حسب محل تولد و دوره ورود والدین به ایران، سال 1384.....
41.....	جدول (1-2) اشکال سرمایه و معرفهای آن.....
76.....	جدول (2-2) منابع سرمایه اجتماعی.....
80.....	جدول (3-2) طرح طبقه بندی انواع سرمایه.....
83.....	جدول (4-2) رویکردهای سرمایه اجتماعی و عناصر محوری آن.....
109.....	جدول (5-2) شاخص و سطوح سرمایه اجتماعی کریشنا و آپهوف.....
114.....	جدول (6-2) شاخصهای نهایی برای سنجش سرمایه اجتماعی.....
140.....	جدول (1-3) ضرایب آلفا برای پایایی گویه ها.....
145.....	جدول (1-4) توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب جنس.....
145.....	جدول (2-4) توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب سن.....
146.....	جدول (3-4) توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب قومیت.....
147.....	جدول (4-4) توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب وضعیت تاهل.....
147.....	جدول (5-4) توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب محل تولد.....
148.....	جدول (6-4) توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان تحصیلات.....
148.....	جدول (7-4) توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب وضعیت شغلی.....
149.....	جدول (8-4) توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب مدت زمان اقامت در شهر اصفهان.....
149.....	جدول (9-4) توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب وضعیت مهاجرت.....
151.....	جدول (10-4) توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان اعتماد غیررسمی.....
152.....	جدول (11-4) توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان اعتماد رسمی.....
153.....	جدول (12-4) توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان اعتماد تعمیم یافته.....
154.....	جدول (13-4) توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان قابلیت اعتماد محیط.....
154.....	جدول (14-4) توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان احساس امنیت.....
155.....	جدول (15-4) توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان همیاری.....
156.....	جدول (16-4) توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب ارزش زندگی.....
156.....	جدول (17-4) توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب ظرفیت پذیرش تفاوتها و عام گرایی.....

جدول (4-18) توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان روابط خانودگی، خویشاوندی و دوستی و همسایگی	157
جدول (4-19) توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب درصد مشارکت اجتماعی	158
جدول (4-20) توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب مشارکت مدنی	159
جدول (4-21) توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان روابط قدرتمند	160
جدول (4-22) توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان فراوانی و شیوه ارتباط	161
جدول (4-23) توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان تراکم و گشودگی شبکه	162
جدول (4-24) توزیع فراوانی بر حسب مدت اقامت در اصفهان	162
جدول (4-25) توزیع فراوانی بر حسب تعداد سالهای سکونت فعلی در محل	163
جدول (4-26) توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب حمایت فیزیکی، مالی و عاطفی	164
جدول (4-27) توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان ادغام در اجتماع	165
جدول (4-28) توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان سهیم شدن در دانش و اطلاعات	165
جدول (4-29) توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان استفاده از منابع اطلاعات	166
جدول (4-30) توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان گفتگو و مذاکره	166
جدول (4-31) توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان انزوای اجتماعی	167
جدول (4-32) توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان کمک به مهاجرت	167
جدول (4-33) میانگین سرمایه اجتماعی دوگروه متولدین ایران و افغانستان	171
جدول (4-34) آزمون t مستقل برای سرمایه اجتماعی دوگروه متولدین ایران و افغانستان	171
جدول (4-35) نتایج آزمون کندال برای مشارکت اجتماعی و اعتماد کلی	172
جدول (4-36) نتایج آزمون کندال برای مشارکت مدنی و اعتماد به طور کلی	172
جدول (4-37) نتایج آزمون تحلیل واریانس یک طرفه	173
جدول (4-38) نتایج آزمون LSD برای تفاوت گروههای سنی	174
جدول (4-39) نتایج آزمون دانکن برای تفاوت گروههای سنی	174
جدول (4-40) نتایج آزمون تحلیل واریانس یک طرفه برای میزان تحصیلات و سرمایه اجتماعی	175
جدول (4-41) آزمون t مستقل برای سرمایه جنسیت و سرمایه اجتماعی	176
جدول (4-42) نتایج آزمون کندال برای رضایت از زندگی و تمایل به اقامت	176
جدول (4-43) توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب تمایل به اقامت	177

در چند دهه اخیر مفهوم سرمایه اجتماعی ادبیات علوم اجتماعی اعم از اقتصاد، جامعه‌شناسی، علوم سیاسی و غیره را به تلاطم در آورده است، این مفهوم پیچیده، چندوجهی و بین رشته‌ای است و در زمره مفاهیم و مقولات پایه در مطالعات میان رشته ای به شمار می‌آید. ازینرو توجه بسیاری از صاحب‌نظران را به خود جلب کرده است و به دلیل ماهیت و محتوایی که دارد تقریباً با تمامی موضوعات و مسائل مطرح در حوزه انسانی و اجتماعی ارتباط پیدا می‌کند. به طور خلاصه سرمایه اجتماعی به معنای هنجارها و شبکه‌هایی است که امکان مشارکت مردم را در اقدامات جمعی به منظور کسب سود متقابل فراهم می‌نماید و با شیوه‌هایی همچون سنجش اعتماد اجتماعی و سطوح عضویت در انجمن‌های مدنی، رسمی یا غیررسمی قابل اندازه‌گیری است.

امروزه در جریان توسعه یک کشور در کنار انواع سرمایه (اعم از طبیعی، انسانی و مادی) سرمایه اجتماعی هم به عنوان برون‌داد و هم درون‌داد توسعه به شمار می‌آید. همچنین به عنوان یک مفهوم کاربردی به منظور تبیین موضوعات مختلف اقتصادی، اجتماعی و نظیر آن و هم به عنوان یک نظریه جامع یا خاص در یک حوزه معین مورد توجه واقع شده است و از این پتانسیل برخوردار است تا در تحلیلهای نظری در حوزه‌های مختلف به کار گرفته شود.

یکی از حوزه‌هایی که مورد توجه جامعه‌شناسان واقع شده است رابطه بین سرمایه اجتماعی و مهاجرت است. افزایش آگاهی نسبت به نقش ارزنده‌ای که سرمایه اجتماعی در زندگی مهاجران بازی می‌کند و نقش شبکه‌های اجتماعی در درک فرایندهای مهاجرت، انطباق و سازگاری مهاجرین در جوامع جدید، توجه فراوانی را در بین صاحب‌نظران به خود جلب نموده است. بررسی میزان سرمایه اجتماعی در اجتماع مهاجران، با مقولاتی از جمله تصمیم به مهاجرت، انطباق و سازگاری، بهبود رفاه اجتماعی، تحرک اجتماعی و شغلی، افزایش درآمد، اشتغال و نیز آسیب‌های اجتماعی مهاجران می‌تواند رابطه داشته باشد. شبکه‌ها و روابط اجتماعی ناشی از سرمایه اجتماعی می‌تواند موجب افزایش فرصتها و منابع و یا کاهش آنها در اجتماع مهاجران شود. در اینجا سرمایه اجتماعی به راههایی اشاره می‌کند که مهاجران روابط و منابع جدیدی برای مهاجران بعدی ایجاد می‌کنند و هزینه‌های جابجایی آنان را در آینده کاهش می‌دهند و نیز موقعیت‌های مناسب را در جامعه مقصد برای یکدیگر فراهم می‌کنند.

از سویی ماهیت پیچیده مهاجرت ایجاب می‌کند تا در برخورد و شناخت با تجدید و تکمیل نظریات موجود، با اتکا به یافته‌های نوین دایره شناخت خود را گسترده‌تر سازیم. از این منظر سرمایه اجتماعی به عنوان ابزاری اساسی، قابلیت و کارایی بالایی در تبیین و توضیح مسائل و مشکلات، از جمله مسائل مهاجرت و اجتماع مهاجران را دارد.

سرمایه اجتماعی به عنوان یک پدیده جامعه‌شناختی در سطح فردی فراهم آورنده کالای شخصی است که برای سود اقتصادی یا دیگر منافع شخصی استفاده می‌شود. در سطوح بالاتر سرمایه اجتماعی همچون کالایی عمومی است که تمامی اعضای جامعه می‌توانند از آن بهره‌برداری کنند، مانند امنیت اجتماعی در جامعه که حاصل سرمایه اجتماعی است. جوامعی که از سرمایه اجتماعی بالایی برخوردارند نیاز به نظارت و کنترل مداوم و رسمی نداشته، تقلب و رقابت ناسالم نیز در این جوامع کاهش یافته و به خاطر بالا بودن سطح اعتماد و وجود روحیه همدلی و همیاری، از هزینه و زمان صرف شده جهت امور اجتماعی و اقتصادی کاسته می‌شود. به طور کلی اقلیتهایی همچون مهاجران سعی می‌کنند برای حفظ

موقعیت‌ها و دستیابی به منابع و فرصت‌ها و همچنین تسهیل امور اقتصادی و اجتماعی از طریق ایجاد پیوستگی و همیاری وضعیت خود را در جامعه مقصد بهبود بخشند و به عبارتی از انسجام گروهی قوی برخوردار باشند. لازمه این انسجام داشتن اعتماد، آگاهی، نگرانی درباره دیگران و درباره مسائل عمومی، مشارکت و همبستگی گروهی و همکاری است. همچنین مهاجران بعد از مهاجرت بعضاً مشکلاتی برای جامعه مقصد ایجاد می‌کنند و هم خودشان از مشکلات و آسیب‌های اجتماعی در امان نیستند. بنابراین باید در تقویت سرمایه اجتماعی خود تلاش نمایند.

ناگفته نماند که امروزه یکی از پر مناقشه‌ترین موضوعات در بین اندیشمندان اجتماعی این است که سرمایه اجتماعی چگونه تعریف و اندازه‌گیری شود لذا در تحقیق حاضر تلاش شده است ضمن تعریف سرمایه اجتماعی و پرداختن به ادبیات نظری شاخص‌های ارزیابی و اندازه‌گیری سرمایه اجتماعی از دیدگاه نظریه پردازان مختلف مورد بررسی قرار گرفته و سپس شاخص‌های کلی و مشترک که قرابت نزدیکی با فرهنگ جامعه مورد نظر داشته انتخاب، و برای بررسی سرمایه اجتماعی آنان مورد استفاده قرار گرفته است.

گزارش این پژوهش در پنج فصل تنظیم شده است که چکیده رئوس هریک از این فصول بدین قرار است: فصل اول شامل مقدمه، بیان مسأله، اهمیت و ضرورت تحقیق، فرضیات و کلیاتی درباره مهاجران افغان، روند مهاجرت به استان اصفهان می‌باشد. فصل دوم این تحقیق شامل ادبیات پژوهشی می‌باشد. در این فصل به تعریف و تشریح مهاجرت و سرمایه اجتماعی، نظریه‌ها و رویکردهای مختلف در زمینه سرمایه اجتماعی و نیز چگونگی سنجش آن از دیدگاه اندیشمندان مطرح شده است و شاخص‌های نهایی برای سنجش سرمایه اجتماعی از مجموع نظریات و تحقیقات قبلی شناسایی و مورد استفاده قرار گرفته است.

فصل سوم، روش‌شناسی تحقیق مورد بررسی قرار گرفته است که این فصل در برگزیده تعریف مفاهیم و متغیرها، ابزار جمع‌آوری داده‌ها، نمونه‌گیری (جامعه آماری، حجم نمونه، واحد آماری) و تعریف عملیاتی مفاهیم تحقیق می‌باشد. فصل چهارم شامل یافته‌های تحقیق است که این فصل به دو بخش تقسیم شده است. در قسمت اول به یافته‌ها و نتایج توصیفی پرداخته شده است و در بخش دوم به نتایج و یافته‌های استنباطی و آزمون فرضیات پرداخته شده است. فصل پنجم شامل بحث و نتیجه‌گیری می‌باشد که تلاش شده است خلاصه نتایج تئوریک و عینی تحقیق حاضر مورد بحث و بررسی قرار گیرد.

فصل اول

کلیات تحقیق

1-1- بیان مساله

سابقه پدیده‌ی مهاجرت¹ به تاریخ عمر بشر بر می‌گردد. به استناد شواهد تاریخی بسیاری از تمدن‌های بزرگ محصول مهاجرت انسانهاست. انسان اولیه همواره مهاجرت و جابجایی‌های مکانی را یگانه راهبرد و راه‌حل گریز از مصائب و مشکلات خود دیده است. مهاجرت بهترین راه برای انطباق با شرایط بی‌ثبات اجتماعی و طبیعی و کسب فرصتهای جدید برای زندگی بهتر و آسانتر بوده است. در طول تاریخ، شکل مهاجرت بر حسب زمان و تحولات محیطی و اجتماعی تغییر یافته است. به طور کلی این مفهوم جزء مکمل تاریخ انسان است: از کوچ مداوم قبایل عشایری تا حرکت نیروی کار در جوامع صنعتی امروز. فرایند مهاجرت یک پدیده‌ی چند سویه است که می‌تواند از دیدگاههای مختلف مورد توجه قرار گیرد. مهاجرت، حرکت جمعیت در یک کشور (بین شهرها، روستاها به شهر) یا بین چند کشور است و فرایندی است که بر زندگی کل افراد جامعه اثر گذار است (ساعی مهر و باستانی، 1386). طبق برخی آمارها در حال حاضر در سراسر جهان 175 میلیون مهاجر وجود دارد که از هر 35 نفر جمعیت دنیا یک نفر مهاجر است و مهاجران رقمی حدود سه درصد از کل جمعیت دنیا را تشکیل می‌دهند (سجادپور، 1384). روند مهاجرت تا قبل از دوران مدرن و صنعتی شدن کشورها، غالباً شکل

¹ -Migration

یکسانی داشته است اما گسترش صنعت و رشد فعالیتهای اقتصادی، تحولات ارضی و غیر ارضی در مناطق، و لزوم تامین نیروی کار کارخانه‌ها و کارگاهها، سبب شد انسانهای مصمم به مهاجرت، مناطق بهتر را مقصد مهاجرت خود قرار دهند. عنصر اساسی در مهاجرت‌های جدید، اختیار و اراده‌ی انسانها در انتخاب مقصد و زمان مهاجرت بوده است. در کنار این نوع مهاجرت که شکل غالب تحرک مکانی انسانها بود، گونه‌ای دیگر از مهاجرت‌ها، نه بر مبنای اراده‌ی افراد، که به الزام و اجبار توأم با آسیبهای متعدد صورت گرفته است. این مهاجرت‌ها عمدتاً ناشی از وقوع بلایای طبیعی نظیر سیل، زلزله و گاهی بلایای انسانی مانند جنگ و ... بوده اند. این نوع مهاجرت‌ها را می‌توان مهاجرت‌های ناسالم نامید، زیرا عاملی تخریبی، دلیل شکل‌گیری آنها بوده است. در این نوع جابجایی، فرایند مهاجرت سالم بدون مشقت نبوده بلکه نوعی حرکت و مکانی ناخواسته بدون برنامه ریزی توأم با تخریب جسمی و روحی و روانی بوده است (جمشیدیها و عنبری، 1383).

مهاجرت‌ها گاهی کند و آرام و گاه با عمومیت و شدت زیاد است و به اشکال مختلف، جنس و گروه‌های سنی، پیروان مذاهب، فعالان سیاسی، اقلیت‌های قومی، دارندگان تخصص، ثروت و مهارت را تحت تاثیر قرار می‌دهد و به همین دلیل آثار و پیامدهای متعدد و گوناگونی را بر جای می‌گذارد (زنجانی 1380: 1). وقتی وضعیت اجتماعی موجود نتواند نیازهای افراد را در حداقل مقدار برآورده کند، برخی از اعضای جمع فکر حرکت به مکانهای دیگر را در سر می‌پروراند و به جاهای دیگری که به نظرشان فرصتهای مناسبتری برای برآوردن نیازها و رفع محرومیت‌شان وجود دارد مهاجرت می‌کنند. در این راستا کوچ کردن و مهاجرت همواره یکی از راههایی است که انسان در تلاش خود برای سازگاری با محیط و فائق آمدن بر دشواریها کمک کرده است. امروزه بخشی از جمعیت‌های در حال جابجایی در جهان را مهاجران تشکیل می‌دهند. در عین حال، شاید بتوان مهاجران را بزرگترین گروه جمعیتی جابجا شونده محسوب کرد.

نقش سرمایه اجتماعی و شبکه‌های اجتماعی در فهم فرایند انطباق و سازگاری مهاجرین در جوامع جدید و افزایش آگاهی نسبت به نقش ارزنده‌ای که سرمایه اجتماعی در زندگی مهاجران بازی می‌کند، مورد علاقه و توجه بسیاری از محققان در سالهای اخیر بوده است (مک‌گریث و میوری¹، 2008). می‌توان از انواع مشاغل که مهاجران بعد از ورودشان پیدا می‌کنند، مسیرهای شغلی را که آنها در مراحل بعدی زندگی‌شان دنبال می‌کنند و نیز از احساس آنها به رفاه و عملکردهای آموزشی فرزندان‌شان، به اهمیت سرمایه اجتماعی نزد آنان پی برد (کاظمی‌پور، 2008). سرمایه اجتماعی در اینجا به راههایی که مهاجران روابط و منابعی را برای مهاجران بعدی ایجاد می‌کنند و نیز به روابط منظمی که مهاجران باهم برقرار می‌سازند، اشاره دارد. اعضای جامعه با برقراری

¹ - McGrath & Murray

تماس با یکدیگر و پایدار ساختن آنها قادر به همکاری با یکدیگر می‌شوند و به این طریق چیزهایی را کسب می‌کنند که به تنهایی قادر به کسب آنها نمی‌باشند و یا با دشواری بسیار موفق به کسب آنها می‌شوند. آنها از طریق مجموعه‌ای از شبکه‌ها به هم متصل می‌شوند و تمایل دارند که ارزشهای مشترکی با سایر اعضای شبکه‌ها داشته باشند. با گسترش شبکه‌ها آنها نوعی دارایی را تشکیل می‌دهند که می‌توان آنرا به نوعی سرمایه مورد ملاحظه قرار داد.

مکانیزم تاثیر نظام شبکه‌ای بدین صورت است که افراد تازه وارد به فرهنگ جدید برای کسب اعتبار و حمایت اجتماعی به خانواده، دوستان و آشنایان خود متوسل می‌شوند و سپس برای دسترسی به سرمایه‌های اجتماعی وسیع تر به منابع گروهی متوسل می‌شوند و از این طریق شبکه‌ای را بین درون گروه و برون گروه ایجاد می‌کنند (اوتق، 1384: 28). بر اساس دیدگاه شبکه، روابط و پیوندها به عنوان سرمایه اجتماعی محسوب می‌شوند و فرد از طریق آنها به منابع و حمایت‌های موجود در شبکه دسترسی پیدا می‌کند. استعاره مکرر به کار رفته برای معرفی سرمایه اجتماعی، یعنی آنچه که می‌دانید مهم نیست، آنکه می‌شناسید مهم است (موسوی و دیگران، 1385) بخوبی توجیه کننده این موضوع است. در فرایند سازگاری با محیط نیز، شبکه‌های اجتماعی نقش مهمی را ایفا می‌کنند که این فرایند توسط خویشاوندان و دوستان مهاجران برای آنان فراهم می‌شود. طبق آمار سازمان ملل متحد در سال 1995 میلادی، حدود 15 میلیون پناهنده در جهان وجود داشته است، که فقط یک میلیون نفر از آنها در کشورهای توسعه یافته به سر می‌برند و باقی در کشورهای در حال توسعه (خواجه پور خوبی، 1375: 25). ایران به عنوان یکی از کشورهای مهاجر پذیر و نیز مهاجر فرست می‌باشد و در چند دهه اخیر به عنوان یکی از کشورهای است که خیل عظیمی از مهاجران افغان را در خود جای داده است. در هر دوره عده زیادی از مردم این کشور به سرزمینهای دیگر مهاجرت کرده‌اند و شماری به کشورهای مجاور به ویژه کشورهای ایران و پاکستان روی آورده‌اند. این شکل از مهاجرت به لحاظ مکانی نوعی مهاجرت بین المللی شناخته می‌شود که بیشتر تحت نفوذ کنترل‌های سیاسی و اداری است که از ویژگیهای آن تغییر محل اقامت، ضمن عبور از مرز سیاسی برای مدتی بیش از یکسال است. مسیرهای جابجایی، از نواحی روستایی و شهری افغانستان به نواحی شهری و روستایی ایران و عمدتاً حاشیه شهرهای بزرگ خراسان، تهران، اصفهان و غیره بوده است. بعد از روی کار آمدن دولت جدید در افغانستان انتظار می‌رفت مهاجران ساکن در ایران دوباره به کشورشان باز گردند، اما در عمل تعداد کمی از آنها اقدام به بازگشت نمودند و همه اینها به دلیل استمرار نابسامانیهای سیاسی، رکود و توقف رشد اقتصادی در آن کشور، و نیز مراودات آنها با جامعه ایرانی بود.

افغانها به تعداد قابل ملاحظه‌ای به ایران آمدند و با بسیج سرمایه اجتماعی و سایر منابع توانستند برای چندین دهه در ایران اقامت نمایند. با این وجود، اجتماع آنها یک اجتماع سست و شکننده است که هر آن انتظار می‌رود با تغییر سیاست‌های ایران نسبت به مهاجران فرو بپاشد. از سویی دیگر وضعیت آنان در مقایسه با مهاجران افغان در سایر کشورها در وضعیت بدتری قرار دارد که می‌تواند نشانه‌ای بر نازل بودن سطح سرمایه اجتماعی مهاجران افغان باشد. حال سوال اینجاست که میزان سرمایه اجتماعی آنان در چه سطحی است؟ به بیانی دیگر وضعیت سرمایه اجتماعی آنان چگونه است؟ ایده سرمایه اجتماعی بر این اساس است که انسانها از طریق مجموعه‌ای از شبکه‌ها به هم متصل می‌شوند و تمایل دارند که در ارزشهای مشترک با دیگر اعضای این شبکه‌ها شریک شوند. از آنجایی که این شبکه‌ها تشکیل دهنده یک منبع هستند، می‌توان آنها را سازنده نوعی سرمایه و ثروت دانست. شبکه‌ها پایه‌ای برای انسجام به وجود می‌آورند زیرا افراد را قادر می‌سازد تا با هم و نه فقط با افرادی که بطور مستقیم می‌شناسند، برای کسب منفعت متقابل همکاری کنند. پیوندها می‌توانند سودمند باشند؛ مانند هر کدام از اشکال سرمایه، می‌توان در آن سرمایه گذاری کرد و بر حسب سرمایه‌گذاری انتظار بازگشت سود مناسب را داشت (فیلد، 1386: 26). در واقع سرمایه اجتماعی به عنوان پیوند دهنده افراد و اجتماعات می‌باشد و آنها را در رسیدن به اهدافشان یاری می‌کند. اعتماد، شبکه‌ها، هنجارها و ارزشهای جمعی به عنوان منابعی برای تسهیل مشارکت بین افراد در آمده‌اند. مهاجران با ایجاد شبکه‌های مهاجرت با هم ارتباط برقرار می‌کنند؛ یعنی مهاجران قبلی، غیر مهاجران را در نواحی مبدأ توسط پیوندهای خویشاوندی، دوستی، همشهری بودن مورد حمایت قرار می‌دهند. سرمایه اجتماعی مهاجران در قالب هنجارها و پیوندهای اجتماعی که در جریان تعاملات اجتماعی به وجود می‌آید، قابلیت‌های خود را افزایش می‌دهند و در عین به دست آوردن امکان کنترل زندگی خود، از حمایت‌های اجتماعی که در شبکه‌های ارتباطی آنها به وجود آمده است نیز برخوردار می‌شوند. پیوندهای قوی-تر برای فراهم ساختن حمایت‌های اجتماعی در حجم زیاد مناسب هستند، در حالیکه پیوندهای ضعیف‌تر دسترسی به منابع کمیاب، مانند اطلاعات مربوط به استخدام و شغل، را امکان پذیر می‌سازند. بنابراین، ساخت یک شبکه می‌تواند بر اساس وقوع نسبی ویژگیهایی در سطح پیوند توصیف شود. ویژگیهایی که در درک و شناخت جریان منابع مهم محسوب می‌شوند عبارتند از اندازه، ترکیب و قوت پیوندهای موجود در شبکه. شبکه‌های بزرگتر دسترسی به افراد بیشتر و در نتیجه حمایت بالقوه بیشتر به همراه دارند. شبکه‌هایی که پیوندهای خویشاوندی قوی بیشتری را شامل می‌شوند، حمایت‌های اجتماعی بیشتر و متنوع تری را نیز فراهم می‌سازند (ولمن و ورسلی، 1990 به نقل از باستانی، 1387). بنابراین درک نقش شبکه‌ها و سرمایه اجتماعی می‌تواند به عنوان کلیدی برای فهم و

سازگاری مهاجران در جامعه جدید باشد. به علاوه فرایند شبکه‌های اجتماعی می‌تواند در درک درستی از انواع آسیب‌پذیری، ریسک و حمایت در میان مهاجران جدید در اختیار ما قرار دهد.

استان اصفهان در دهه‌های گذشته، تحت تاثیر برنامه‌ریزی اقتصادی و تمرکز سرمایه‌گذارهای صنعتی و افزایش امکانات رفاهی - خدماتی و ایجاد فرصت‌های شغلی با نقل و انتقالات شدید جمعیتی روبه‌رو بوده است که بخشی از این جمعیت را مهاجران افغان تشکیل می‌دهد. در این پژوهش بر آنیم تا با یافتن چهارچوبی مناسب جهت عملیاتی کردن سرمایه اجتماعی، مؤلفه‌های مختلف سرمایه اجتماعی و نیز نقش شبکه‌های اجتماعی که به عنوان منابع اساسی حمایت و مولد سرمایه اجتماعی هستند را بین مهاجران افغان در شهر اصفهان مورد بررسی و مطالعه قرار دهیم.

1-2- اهمیت موضوع

افزایش حجم قابل توجه پژوهش‌ها بیانگر اهمیت و جایگاه سرمایه اجتماعی در حوزه‌های متفاوت اجتماعی است. یکی از این زمینه‌ها حوزه مهاجرت و مسائل مربوط به آن می‌باشد. مهاجران معمولاً بعد از مهاجرت از طریق وابستگی‌های قومی و زبانی مشترک گرد هم می‌آیند و شبکه‌ای از روابط محکم و حمایت از یکدیگر را به وجود می‌آورند. از طریق مجموعه‌ای از شبکه‌ها به هم متصل می‌شوند و تمایل دارند که ارزشهای مشترکی با سایر اعضای شبکه‌ها داشته باشند. آنان با ایجاد شبکه‌های خویشاوندی و تماس‌های شخصی، خانوادگی و قومی می‌توانند از عوامل مثبت و منفی جامعه مقصد شناخت حاصل نمایند و اطلاعات بسیار ارزنده‌ای در خصوص مشاغل و فرصت‌های جدید بدست آورند. این شبکه‌ها نه تنها موجب پیوند افراد می‌شود بلکه در چرخش منابع نیز تاثیرگذارند. همچنین از طریق ایجاد انجمن‌های قومی و نهادهای مذهبی در کشور میزبان، می‌توانند به مهم‌ترین نیازهایشان که واسطه آنها و جامعه بزرگتر است واکنش‌های مناسبی نشان دهند. این شبکه‌ها می‌توانند در انتخاب و تنظیم راه‌های بهتر برای مقصدهای مهاجران تاثیرگذار باشند (گریفث¹ و دیگران، 2005: 27). روابط خویشاوندی و دوستی بعنوان منابعی سودآور، وسیله‌ای برای پیدا کردن شغل، امکانات رفاهی، پول، و اعتبار به شمار می‌آیند. با گسترش شبکه‌ها آنها نوعی دارایی را تشکیل می‌دهند که می‌توان آنرا بعنوان سرمایه اجتماعی آنان مورد ملاحظه قرار داد. شبکه‌های مهاجرت می‌توانند معرف مجموعه‌هایی از روابط بین اشخاص باشند که مهاجران یا مهاجران بازگشته به وطن را با اقوام، دوستان و یا سایر هموطنانش به هم مرتبط می‌سازد. این شبکه‌ها

¹ -Griiffths. et al

حامل اطلاعات، تامین کننده‌ی کمکهای مالی، فراهم کننده شغل و منزل، و یا سایر اشکال حمایتی به مهاجران است که می‌توانند موجب کاهش هزینه‌ها و عدم اطمینان به مهاجرت باشند (همان: 18). بطور خلاصه می‌توان گفت تمام ابعاد مهاجرت از تصمیم به مهاجرت گرفتن، مقصد مهاجرت و فرایند سازگاری و استقرار مهاجران وابسته به شبکه‌هاست.

سرمایه اجتماعی خاصیت و ویژگی ساختار اجتماعی است و به افراد یاری می‌رساند تا بر مشکلاتی که به صورت جمعی با آنها مواجه هستند فائق آیند و از آنجا که سرمایه اجتماعی در جامعه تاثیر قابل ملاحظه‌ای بر انسجام و پیوستگی در بین افراد جامعه داشته و هر چه این انسجام بیشتر باشد نشانگر سطح بالای اعتماد اجتماعی در بین افراد و طبیعتاً موجب ثبات اجتماعی می‌شود. بنابراین بررسی سرمایه اجتماعی مهاجران می‌تواند در شناخت هر چه بیشتر میزان انسجام و همبستگی گروهی آنان تاثیر گذار باشد.

با گذشت تقریباً سه دهه از زندگی مهاجران افغان در ایران، دغدغهی رهایی از وضعیت نابسامان و آشفته یکی از آرمان‌های مهاجران افغان و نیز دولتمردان ایرانی بوده است. از سویی دیگر حضور مهاجران افغانستانی در ایران بر ابعاد مختلف زندگی اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی آنها تاثیر گذار بوده است که می‌تواند در کاهش یا افزایش میزان سرمایه اجتماعی آنان نقش مهمی داشته باشد و بدون شک درک سرمایه اجتماعی در دسترس مهاجران بخصوص در شرایط تحت فشار یا در دوران مهاجرت، هم در شناخت وضعیت خودشان و هم برای جامعه میزبان مفید خواهد بود. نتایج بسیاری از تحقیقات نشان داده است که، هنگامی که مهاجران در کشور میزبان از سرمایه‌های اجتماعی کافی برخوردار باشند نه تنها بازگشت آنها به کشور مبدا تسهیل شده، بلکه باعث ایجاد امنیت اقتصادی و سیاسی در جامعه میزبان می‌شوند.

همچنین با وجود تاریخ طولانی مهاجرت و جابجایی افغانها بین افغانستان و ایران و با وجود تنش‌های موجود، مقوله مهاجران کمتر مورد نقد و تحلیل مجامع روشنفکری قرار گرفته است و تحقیقات اندکی برای سنجش موقعیت‌های اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی مهاجران افغان قبل و بعد از مهاجرتشان به ایران صورت گرفته است. شهر اصفهان یکی از مقصد شهرهای مهاجران افغان می‌باشد که جمعیت زیادی از مهاجران افغان را به خود جذب کرده است. آنان با ایجاد شبکه‌های گسترده، اجتماعات نسبتاً بزرگی را به وجود آورده‌اند که موضوعات مهمی پیرامون جنبه‌های مختلف زندگی آنها وجود دارد و نیاز به تحقیق و بررسی علمی دارد. انگیزه اصلی این پژوهش ارائه درک عمیق‌تر از اجتماع مهاجران افغان، انسجام گروهی، شبکه‌های اجتماعی و نیز بررسی ابعاد سرمایه اجتماعی آنان می‌باشد. شناخت صحیح سرمایه اجتماعی مهاجران می‌تواند علاوه بر ساماندهی آنان، به بهبود وضعیت و افزایش ضریب حل مشکلات اجتماعی در جامعه میزبان یاری رساند.

البته هدف از این پژوهش نه رفع مشکلات موجود بر سر مهاجران و انتقاد از سیاستهای اتخاذ شده دولت ایران و نه نفی معضلات حاصل از حضور وسیع، غیر قابل پیش بینی آنان است که بعضاً خواسته یا تحت فشارهای اقتصادی و سیاسی به ایران مهاجرت کرده‌اند، بلکه به دنبال چگونگی روند نزول و صعود سرمایه اجتماعی آنها در جامعه میزبان است.

3-1- اهداف تحقیق

با توجه به مطالب فوق و با در نظر گرفتن مسئله پژوهش، اهداف تحقیق را می‌توان به صورت زیر بررسی کرد:

1. بررسی و سنجش میزان سرمایه اجتماعی مهاجران افغان ساکن شهر اصفهان
2. بررسی رابطه موجود میان میزان مشارکت افراد و سطح اعتماد آنها
3. بررسی تاثیر سرمایه اجتماعی به تمایل مهاجران افغانستانی بر اقامت در ایران
4. بررسی متغیرهای زمینه‌ای (سن، جنس، و تحصیلات و غیره) بر سرمایه اجتماعی مهاجران افغان

4-1- فرضیه‌های تحقیق

1. بین سرمایه اجتماعی مهاجران متولد ایران و متولد افغانستان تفاوت وجود دارد.
2. بین مشارکت اجتماعی و اعتماد به طور کلی رابطه وجود دارد.
3. بین مشارکت مدنی و اعتماد به طور کلی رابطه وجود دارد.
4. بین رضایت از زندگی در میان مهاجران افغان و تمایل به اقامت در ایران رابطه وجود دارد.
5. بین میزان تحصیلات و میزان سرمایه اجتماعی مهاجران افغان رابطه وجود دارد.
6. بین جنسیت و میزان سرمایه اجتماعی مهاجران افغان رابطه وجود دارد.
7. بین سن و میزان سرمایه اجتماعی مهاجران افغان رابطه وجود دارد.